

СССР. Секретные речи. Дневники, воспоминания. Смоленск, 2000. С.358—359.

7. Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника генерального штаба сухопутных войск 1939—1942 гг. Том 3. М., 1971. С.304.

8. Раница. Беларуская газета у Нямеччыне, 1941, 10 верасня (сентября). С.1.

9. Пиккуль В. Барбаросса. Роман-размышление. Часть первая.

Площадь павших борцов. Рига, 1991. С.198—199.

10. Ридли Д. Муссолини. М., 1999. С.395.

11. Военно-исторический журнал. 1993. № 1. С.84, 87.

ПЕРАЙМЕНАВАННЕ ВУЛІЦ МІНСКА ЯК САСТАЎНАЯ ЧАСТКА ГЕРМАНСКОЙ АКУПАЦЫЙНАЙ ПАЛІТЫКІ ў БЕЛАРУСІ (1941-1944)

І.І.Сацукевіч

г.Мінск, інстытут гісторыі НАН Беларусі

Агульнавядома імкненне любога таталітарнага рэжыму да абсалютнага кантролю над усімі сферамі грамадскага жыцця. Не стала выключэннем і германская палітыка на акупаваных беларускіх землях у час Другой сусветнай вайны. Нямецкая адміністрацыя імкнулася да поўнага кантролю над грамадзянскім насельніцтвам Беларусі, дзеля чаго выкарыстоўвалася не толькі вайсковыя, але і ідэалагічныя сродкі: Сярод апошніх неабходна вылучыць перайменаванне вуліц беларускіх гарадоў, якое відавочна засталася па-за ўвагай даследчыкаў гісторыі. Канешне, перайменаванне вуліц ступіла па важнасці такім прапагандысцкім мерам, як стварэнне арганізацый, выпуск газет ці правядзенне дэманстрацый, але ж сваю функцыю выконвала. Калі б было не так, не мела сэнсу распаўсюджваць на тэрыторыі Беларусі загад № 30 ад 22 кастрычніка 1942 года, згодна з якім паўсюдна, дзе захаваліся назвы вуліц з “савецкім значэннем”, яны замяняюцца на нейтральныя або непалітычныя [8, арк.96]. Прааналізуем гэтую прапагандысцкую акцыю германскай улады на прыкладзе горада Мінска.

28 чэрвеня 1941 года ў Мінск увайшлі нямецка-фашысцкія захопнікі. На працягу трох год горад і яго жыхары знаходзіліся ва ўмовах жорсткага акупацыйнага рэжыму. Новыя вайсковыя і грамадзянскія органы ўлады ў кароткі тэрмін паставілі пад свой кантроль усе бакі гарадскога жыцця. Не засталіся па-за ўвагай акупантаў і назвы вуліц горада. У ліпені 1941 года палыява камандатура Мінскага раёна накіравала бургамістрам інструкцыю: “Назвы вуліц і плошчаў неабходна змяніць на непалітычныя. Спіс змененых назваў вуліц патрэбна спачатку адаць на зацвярджэнне палітому і мясцоваму камандантам” [4, с.11]. Трэба заўважыць, што пад “палітычнымі” назвамі разумеліся тыя вуліцы, якім у 20-30-ыя гг. былі нададзены імёны савецкіх дзеячоў, рускіх паэтаў і пісьменнікаў, ці проста названыя ў гонар савецкіх арганізацый і святаў. Ужо ў верасні на старонках беларускіх газет з’явіліся новыя назвы, а даваенныя пазначаліся як былыя. Так, калі ў першым (21.09.1941) нумары “Менскай газеты” адрас рэдакцыі быў “вул. б. К.Маркса”, то ў другім — “вул. Адраджэння” [5, с.1]. Відавочна, што ініцыятыва ў гэтым перайменаванні належала не нямецкай адміністрацыі, а беларускім нацыянальным колам, якія гуртаваліся вакол гэтай газеты. На жаль, недахоп дакументаў не дазваляе адказаць на пытанне, як палыява камандант створыў гэтую спробу перайменаваць адну з цэнтральных вуліц Мінска.

Наступнае ўказанне бургамістру Мінскага раёну даслана 1 кастрычніка 1941 года:

1. Назвы вуліц павінны быць пададзены на дзвюх мовах, на першым месцы палітому, на другім — па-беларуску.
2. Усе назвы вуліц, якія адносяцца да бальшавіцкага часу, павінны быць, паколькі гэта яшчэ не адбылося, зараз жа зняты. Ада назваў вуліц імёнамі расейскіх паэтаў, дзяячых і музыкантаў неабходна прыныцова ўхіляцца. Ранейшыя гэтыя вуліц назвы вуліц патрэбна змяніць.
3. Новыя назвы вуліц неабходна выбраць згодна наступнаму пункту гледжання:
  - а) агульная назва (Садовая. . .);
  - б) імёнамі беларускіх дзеячоў;
  - в) імёнамі нямецкіх паэтаў, палкаводцаў, музыкантаў і г.д.

Назвы вуліц імёнамі выдатных правядоўроў нацыянал-сацыялістычнага руху належаць апуськаць [З,арк.131].

Невядома, хто прымаў узел у падрыхтоўцы перайменавання, але адпаведная праца была праведзена і 4 лістапада 1941 года выходзіць загад № 12 Мінскай паліцыйнай камандатуры аб перайменаванні вуліц Мінска, падпісаны паліцыйным камандантам обер-лейтэнантам Шлегельхоферам [7,арк.5-6]. Загадам былі перайменаваны 126 вуліц з “бальшавіцкім зместам”. Пры гэтым “улічваліся папярэдняй змены, зайзейсненія Вермахтам і Усходняй камандатурай Мінска”. У 1942 годзе выходзіць нямецкі план “Minsk”, на якім пазначаны ўжо 132 перайменаваныя вуліцы [6,арк.2]. Якую ж увагу надавалі акупацыйныя ўлады перайменаванню вуліц, калі за кароткі тэрмін было зайзейснена не менш чатырох перайменаванніў, якія ўлічвалі і дапаўнялі адно другое.

Вуліца Савецкая (сучасны пр. Ф.Скарыны), нягледзячы на амаль што поўную разбуранасць, не страціла свайго галоўнага транспартнага значэння для горада і была перайменавана ў Галоўную вуліцу (Hauptstrasse) [2,с.48]. З 132 перайменаваных вуліц, завулкаў і плошчаў 67 (52%) складалі назвы, якія:

а) указвалі на галоўныя вулічныя аб’екты — Камандатурная (даваенная вуліца К.Маркса), Тэатральная (Энгельса), Броварная (М.Горкага), Паркавая (Фрунзе), Спартовая (Кірава), Царкоўная (Рэвалюцыйная);

б) падкрэслівалі асаблівасці мясцовасці і ландшафту — Вадазны завулак (2-і зав. Р.Люксембург), Ліпавая (Валадарскага), Лугавая (Лермантава), Лясная (Дабралюбава); в) мелі яркава прапагандысцкі характар — вул. Адраджэння (вул. МОПРа, цяпер Камуністычная), Пераможная (Свярдалова), Штурмавы завулак (Піянерскі), Панцёрная (Інтэрнацыянальная) [7,арк.5-6].

Ад назваў іншых гарадоў, краін і народаў паходзіць 21 (16%) новая назва мінскіх вуліц: Алеманская (Разінская), Варшаўская (Маскоўская), Ганзейская (Ногіна), Дрэздэнская (Клары Цэткін), Нямецкая (Карла Лібкнехта), Франкская (Дэкабрыстаў) і іншы.

У гонар знакамітых нямецкіх навукоўцаў, пазтаў, інжэнераў-вынаходнікаў, палкаводцаў былі названы 15 (11% ад усіх перайменаваных) мінскіх вуліц і завулкаў. Яны атрымалі імёны Боша (Андрэўская), Бісмарка (1-я Декерта), Бенца (Пулікава), Гауса (Чапаева), Гутэнберга (1-ы Свярдалова зав.), Даймлера (Бязбожны зав.) і іншы. Як выключэнне выглядаюць побач з імі завулак Каперніка (Ульянаўскі) і рускага генерала Скобелева (Луначарскага) [6,арк.2].

У гонар асоб з гісторыі Беларусі і дзялячоў нацыянальнага руху былі перайменаваны 25 (21%) вуліц горада: вул. Рагнеды (Марата), Усяслава (Голага), Багушэвіча (Чырвонаспаская), Багрыма (Чыгэрына), Каганца (Фабрыцыгуса), Луцкевіча (Талстога), Маршынкевіча (Валачаеўская), Сяргея Палуяна (Пугачоўская), Алеся Гаруна (Бялінскага) і іншы. Але амаль усе вышэйпералічаныя вуліцы — гэта маленькія вулачкі з драўляных аднапавярховых ускраін Мінска. Такое перайменаванне выдаючы не задавальняла дзялячоў нацыянальнага руху: на старонках беларускіх выданняў вуліца Садовая (варыянт адзінай перайменавання) упарта называлася вул. Алеся Гаруна (да вайны — Камсамольская), Панцёрная — Крочэўскага (Інтэрнацыянальная), Броварная — Багдановіча (Горкага), Маскоўская — Скарыны (Пушкіна; суч. пр.Ф.Скарыны ад пл.Я.Коласа і далей). Ледазь не дайшло да анекдоту, калі ў 1943 годзе адрас “Беларускай газеты” пазначаўся панямечку Kirchenstrasse (вул.Царкоўная), а па-беларуску — вуліца Рагнеды [1,с.1].

Трэба заўважыць, што былі перайменаваны вуліцы не толькі з “бальшавіцкім зместам”, але і іншыя, якія былі важнымі транспартнымі артэрыямі горада: Даўтабродская стала Старагародскай, Камароўская — Рызскай, Лагойскі тракт — Паўночнай, а Чэрвеньскі — Паўднёвай вуліцай, што можна растлумачыць жадааннем немцаў разумець назвы асноўных праездаў па горадзе і хутка арыентавацца па іх месцазнаходжанні.

Але нягледзячы на пыматлікія перайменаванні вуліц ў дакументах і перыёдычна часта ўжываліся даваенныя назвы ці пісаліся новыя, а ў дужках — старыя [4,с.11]. У пасляваенных публікацыях пра антыфашысцкае падполле і барацьбу мінчан з акупантамі на перайменаваных увага звычайна не засяроджвалася, а вуліцы горада пазначаліся даваеннымі назвамі [2,с.146]. Тым не менш, у 1943 годзе штаб партызанскага руху даслае ў Маскву план Мінска з пазначанымі гарадскімі аб’ектамі і спісам перайменаванняў, што сведчыць пра важнасць гэтага пытання [9,арк.111-113].

Падводзячы вынікі па даследаванні ўнутрыгарадскіх назваў Мінска ў час нямецка-фашысцкай акупацыі горада можна зрабіць наступныя высновы:

1. Перайменаванні вуліц горада — гэта састаўная частка палітыкі нямецка-фашысцкіх улад у дачыненні да акупаваных тэрыторій.
2. Перайменаванні былі неабходны акупантам не толькі ў прапагандысцкіх, але і ў практычных, вайскова-паліцэйскіх мэтах.
3. Перайменаванне вуліц у гонар дзеячоў беларускага нацыянальнага руху — гэта адлюстраванне спробы немцаў прыцягнуць да супрацоўніцтва частку беларускага грамадства.
4. Беларускі нацыянальны асяродак быў незадаволены афіцыйным перайменаваннем вуліц і плошчаў горада.
5. Час нямецка-фашысцкай акупацыі для ўрбанізму Мінска быў характэрны суіснаваннем старых і новых назваў у дакументах і на старонках газет і пераважным панаваннем даваенных назваў у побыту.

1. Беларуская газета. 1943, 7 студзеня, 14 студзеня, 21 студзеня.
2. В непокорённом Минске. Документы и материалы о подпольной борьбе советских патриотов в годы Великой Отечественной войны. Мн., 1987.
3. Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці, ф. 623, воп. 1, спр. 1
4. Князько Г. Мінск в годы оккупации // Народная газета. 1993. 3 июля.
5. Менская газета. 1941, 21 верасня, 28 верасня.
6. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, ф. 4, воп. 33а, спр. 689
7. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, ф. 409, воп. 1, спр. 1
8. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, ф. 411, воп. 1, спр. 6
9. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, ф. 3500, воп. 1, спр. 16

РЭАКЦЫЯ БЕЛАРУСКАЙ НЕЗАЛЕЖНІЦКАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ НА ПАЧАТАК ВЯЛКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ.

І. Гетман

г. Брэст, БрДУ ім. А.С. Пушкіна

Традыцыйна, гаворачы пра пачатак савецка-нямецкага канфлікту летам 1941 года, савецкая гістарычная навука (а часта ўслед за ёю і сучасная беларуская) адназначна трактуе пазіцыю ўсяго беларускага насельніцтва ў ім як прасавецкую і антынямецкую.

Такі падыход невягліччбы аб'ектыўным.

Пры гэтакай трактоўцы не звяртаецца ўвага на тое, што БССР на 22 чэрвеня 1941 года — няўстойлівая адміністрацыйная адзінка, злепленая з дзвюх амаль роўных па тэрыторыі і насельніцтву частак беларускай этнічнай тэрыторыі, што на працягу ледзь не 20 год знаходзіліся ў складзе варожых адзін аднаму палітычных арганізмаў.

Нягледзячы на жорсткую савецка-заходнюю Заходняй Беларусі ў 1939 — першай палове 1941 гадоў, прывесці да поўнай лаяльнасці жыхарства так і не давялося, і не ў апошнюю чаргу з-за пастаянных чутак пра будучую вайну, якая была павінна пакласці канец савецкай прысутнасці.

“Павялічым рахунку, страху перад вайною не было, — пішуць у сваёй кнізе “Пінские евреи” Я.С. Разэнблат і І.Э. Яленская — Разкожым было сцверджанне: “торп, чым штыпер — не будзе” (1).

Ад рэпрэсій 1939-1941 гадоў пацярпелі ўсе станы і нацыянальнасці Заходняй Беларусі. Але ці не найбольш жорстка рэпрэсійная хваля прайшлася па эліце грамадства. Да апошняй трэба адносіць не толькі польскую, але і беларускую, у першую чаргу незалежніцкую, інтэлігенцыю.

Пад незалежніцкай інтэлігенцыяй мы разумеем тую адукаваную частку грамадства, што бачыла палітычную будучыню сваёй краіны ў ажыццяўленні на справе акту 25 сакавіка 1918 года, калі была абвешчана незалежнасць Беларусі. Дзеячаў незалежніцкага кірунку было параўнальна няшмат з шэрагу прычынаў, галоўнай сярод якіх трэба лічыць палітыку польскіх уладаў, скіраваную на недапушчэнне фармавання новых кадраў беларускай інтэлігенцыі ў краі і пастаянны пераслед старэйшых удзельнікаў нацыянальна-вызваленчага руху, што жылі ў Заходняй Беларусі ад часоў Расійскай імперыі, ці пасля вяртання дадому з Пражскага ўніверсітэту, дзе навучаліся дзясючы на маганніям ураду БНР.

Савецкі Саюз у адносінах да беларускага нацыяналізму праводзіў іпшчэ больш жорсткую палітыку, чым Польшча. На працягу 1930-х гадоў у СССР метадычна знішчаліся рэальныя ці